

3. Смирнова Е.О. Особенности навыков коммуникативного общения с дошкольниками: Учебное пособие. – М.: МГТБУ, 2007
4. Намазбаева Ж.И. Развитие личности учащихся вспомогательной школы: Автореф. дис. докт. психол. наук. – М., 1986.
5. Шипицына Л.М. Обучение общению умственно отсталого ребенка – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2009.
6. Шипицына, Л.М., Заширинская О.В., Воронова Л.П., Нилова Т.А. Азбука навыков коммуникативного общения: Развитие личности ребенка, навыков навыков коммуникативного общения со взрослыми и сверстниками. (Для детей от 3 до 6 лет.). / Л.М. Шипицына, О. В. Заширинская – М.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2010.
7. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дидактические игры и упражнения в обучении умственно отсталых дошкольников: Кн. для учителя. – М.: БУК-МАСТЕР, 2012.
8. Черкасова Е.Л. Выявление и преодоление вербально-коммуникативных нарушений у младших школьников с недоразвитием речи // Коммуникативно-речевая деятельность детей с отклонениями в развитии: диагностика и коррекция / под ред. Г.В. Чиркиной

МРНТИ 14.29.2
УДК 376.1

¹Мовкебаева З.А., п.ғ.д., доцент

²Книсарина М.М., PhD, доцент

^{3,4,5}Габитқызы Г.Т., Жеңісқызы А., Кәрімова А.А.

^{3,4,5}7M01902-Арнайы педагогика білім бағдарламасының І-курс магистранттары,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ ЕРЕКШІЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтену ерекшеліктері анықталған. Әлеуметтену процесі әртүрлі даму проблемалары бар балалар үшін қиын. Мұнда бұл балаларды тәуелсіз өмірге және жұмысқа дайындау мәселесі, яғни оларды қоршаған қоғамға, қарапайым балалар қауымдастығына біріктіру, бұған оқыту мен тәрбиелеу процесінде психологиялық-педагогикалық қолдауға байланысты арнайы шаралар қол жеткізуге болады.

Түйін сөздер: әлеуметтену, ерекше білім беру қажеттіліктері, мүмкіндігі шектеулі балалар.

¹Мовкебаева З.А., д.п.н., доцент

²Книсарина М.М., PhD, доцент

^{3,4,5}Габитқызы Г.Т., Женисқызы А., Каримова А.А.

^{3,4,5} магистранты І курса по специальности 7M01902-Специальная педагогика
Актюбинского регионального университета им.К.Жубанова
Актобе, Қазақстан

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Аннотация

В статье определены особенности социализации детей с ограниченными возможностями. Процесс социализации сложен для детей с различными проблемами развития. Здесь на первый план выдвигается проблема подготовки этих детей к самостоятельной жизни и работе, т.е. интеграция их в окружающий социум, в сообщество обычных детей, что может

быть достигнуто специальными мерами, связанными с психолого-педагогическим сопровождением в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: социализация, особые образовательные потребности, дети с ограниченными возможностями.

¹Movkebaeva Z. A., Doctor of pedagogical sciences, ²Knisarina M. M., PhD

^{3,4,5}Gabitkyzy G. T., Ženiskyzy A., Karimova A. A.

^{3,4,5} 1 year master's student in the specialty 7M01902-special pedagogy

Aktobe Regional University im.K. Zhubanova

Aktobe, Kazakhstan

FEATURES OF SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Abstract

The article defines the features of socialization of children with disabilities. The process of socialization is difficult for children with various developmental problems. Here the problem of preparing these children for independent life and work is brought to the fore, i.e. their integration into the surrounding society, into the community of ordinary children, which can be achieved by special measures related to psychological and pedagogical support in the process of education and upbringing.

Key words: socialization, special educational needs, children with disabilities.

Мүмкіндігі шектеулі баланың басты проблемасы - ересектер қауымдастығы тарапынан түсініктің болмауы. Өйткені олар әрқашан баланың тәуелсіздігіне, оның жеке тұлғаның әлеуметтік құндылығына назар аудармайды. Бұл ішкі жанжалға және мүмкіндігі шектеулі балалардың жеке дамуының кешеуілдеуіне әкеледі. Бұл проблема баланың физикалық және психикалық денсаулығының жай-күйі болып табылатын субъективті фактордың салдары ғана емес, сонымен қатар мүгедек үшін қол жетімді емес архитектуралық ортаның, қоғамдық көліктің, әлеуметтік қызметтердің болуына рұқсат беретін әлеуметтік саясат пен қалыптасқан қоғамдық сананың нәтижесі болып табылады-мүгедектігі бар бала өзінің құрдасы сияқты қабілетті және талантты бола алады, денсаулығына байланысты проблемалар жоқ, бірақ олардың дарындарын табу, оларды дамыту, олардың көмегімен қоғамға пайда әкелу мүмкіндіктердің теңсіздігіне кедергі келтіреді[1].

Тәжірибе көрсеткендей, даму кемістігі бар әрбір бала толыққанды тұлға бола алады. Белгілі бір жағдайларда ол рухани дами алады, өзін материалдық жағынан қамтамасыз етеді және қоғамға пайдалы болуы мүмкін. Ол үшін бала қоғамның толыққанды мүшесі болуы керек.

Әлеуметтену-бұл жеке тұлғаның қалыптасуы, жеке тұлғаның белгілі бір қоғамға, әлеуметтік топқа тән құндылықтарды, мінез-құлық үлгілерін игеру процесі. Адамның жұмысының негізі болып табылатын бастапқы әлеуметтену отбасында жүреді.

Әлеуметтену процесі-бұл жеке тұлға мен қоғамның өзара әрекеттесу процесі. Адамның жеке басы көптеген факторлардың әсерінен қалыптасады, объективті және субъективті, табиғи және әлеуметтік, ішкі және сыртқы, тәуелсіз және ерік-жігерге тәуелді, хаотикалық немесе алға қойылған мақсаттарға әрекет етеді. Адамның сыртқы әсерді көрсететін пассивті болмыс ретінде әрекет етпейтінін түсіну маңызды. Ол өзінің қалыптасуы мен дамуының субъектісі ретінде әрекет етеді.

Сыныптастар ұжымына кіре отырып, мүмкіндігі шектеулі балалар тәуелсіз болуды үйренеді, мүмкін болатын міндеттерді шешу үшін жауапкершілікті өз мойнына алады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру бағыттарының бірі-баланы қарым-қатынас пен тәуелсіздікке үйрету. Олар үшін оқу процесі тек білім алу үшін ғана емес, сонымен бірге

элеуметтік бейімделу мен психологиялық ерекшеліктерді дамыту үшін де маңызды, ал педагогикалық процестің мақсаты-адамгершілік, шығармашылық тұлғаны дамыту.

Жеке тұлғаны элеуметтендірудің ең жоғары деңгейі-оның өзін-өзі растауы, элеуметтік элеуетін іске асыруы. Бұл күрделі процесс әдетте белгілі бір элеуметтік-психологиялық сценарийге сәйкес жүзеге асырылады, оның мазмұны субъектінің рөлдік позицияларына да, сыртқы жағдайларға да, яғни элеуметтік микроортаның әсеріне де байланысты.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға элеуметтік тәрбие беру және білім беру мәселесін шешу қазіргі кезде баланың элеуметтік жұмыс істеуі мен қоғамға кіруінің объективті күрделілігіне байланысты өзекті болып табылады. Көптеген қиындықтар биологиялық, психикалық, элеуметтік сипатта да, күрделі сипатта да болуы мүмкін, әр түрлі дәрежеде көрінеді. Оларды жеңуге түзету педагогикасы жүйесінде тек ХІХ ғасырдың аяғында лайықты орын алған оңалту және элеуметтік тәрбие процестері ықпал етеді.

Мүмкіндігі шектеулі жандардың элеуметтік интеграциясының тиімділігі негізінен екі маңызды элеуметтік-психологиялық факторға байланысты [2]:

- білім беру мекемелерінің әртүрлі типтегі мұғалімдері мен оқушыларына қатысты проблемалар мен құқықтық сауаттылық туралы ақпараттандырудың толықтығы мен дұрыстығы;

- мүгедектерге психологиялық төзімділік және оны жалпы білім беретін мектептерде тәрбиелеу, сондай-ақ мүгедек балаларға олардың өзін-өзі жүзеге асыруына көмек көрсету тілектері мен іскерліктері.

Осы факторларды есепке алу элеуметтік интеграция және психологиялық-педагогикалық және медициналық-элеуметтік оңалтудың кешенді жүйесін құру және дамуында терең және бірнеше кемістігі бар оқушыларды сүйемелдеу үшін қажет. Мүмкіндігі шектеулі баланы элеуметтендіру мәселесін шешудің бір бағыты-элеуметтік-психологиялық және психологиялық-педагогикалық факторларды, сондай-ақ осы балалардың дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруын қиындататын қолайсыз жеке және жеке ерекшеліктерді анықтау. Арнайы білім беру жүйесінің құрылымын, жолдарын, тәсілдерін, ұйымдастырушылық формаларын және оларды қоғамның қазіргі элеуметтік-экономикалық және моральдық-психологиялық жағдайында жүзеге асырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын анықтау-бұл зияткерлік және сенсомоторлық бұзылыстары бар балаға қоғамның элеуметтік қатынастарына қосылуға көмектесу. Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеу мен элеуметтендіруге басты назар белгілі бір құндылықтар жүйесін игеру, ретке келтіру және көбейту процесінде емес, оны элеуметтендіру үшін белгілі бір жағдайлар жасау кезінде жасалуы керек.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың элеуметтік элеуетін дамытудың элеуметтік-педагогикалық мәні-балаларды мақсатты педагогикалық қолдау, олардың әр түрлі қызмет түрлерінде оңалту элеуетін ашу. Мүмкіндігі шектеулі балаларды элеуметтендіруге элеуметтік-педагогикалық оңалтудың жеке бағдарламасын жүргізу және басқаларды (балаларды, ересектерді) дамуында ерекшеліктері бар балаларды қабылдауға дайындау (балалардың мейірімділік қозғалысын ұйымдастыру, элеуметтік педагог көмекшісінің мектебі және т. б.) арқылы қол жеткізіледі.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында білім беру ұйымдарында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін оқытудың әртүрлі нұсқалары: арнайы, жалпы білім беретін немесе жеке оқу бағдарламалары қарастырылған. Қазіргі уақытта біздің елімізде инклюзивті білім беру практикасы қарқынды дамуда. Жалпы білім беретін мектеп штатына психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары: психологтар, логопедтер, дефектолог педагогтар кіреді. Олар нәтижелі жұмыс үшін ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдауды максималды дараландырудың командалық тәсілі мен технологияларын игеру қажет[3]. Оқушыны қолдауда, оны оқыту процесін дараландыруда негізгі рөлді мұғалімнің ойнайтындығын ескеру қажет. Оқытуда жеке тәсілді қамтамасыз ету, нақты баланың ерекшеліктерін есепке алу, жіті өткізілген бағалау негізінде оқу

бағдарламасын және жоспарды жасақтау – мектеп мұғалімдері мен мамандарының тығыз өзара қарымқатынасын, командалық тәсілді, білімдер мен тәжірибелерді талап етеді. Нормативтік-құқықтық актілермен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны кешенді психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету қажеттілігі бекітілген. Мұғалімнен бөлек мамандар командасына ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны қолдайтын келесі мамандар: педагог-психолог, логопед мұғалім, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент кіре алады.

Әлеуметтік педагог баланың ата-анасымен өзара әрекеттестікті, оқытуды ұйымдастыру мәселелері бойынша кеңес беруді, отбасында және мектепте бала құқықтарының орындалуын қадағалауды іске асырады. Әлеуметтік педагогикалық диагностика нәтижелерінің негізінде әлеуметтік педагог әлеуметтік қолдау көлемінде бала қажеттіліктерін, сонымен қатар ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды мектепке бейімдеуде көмек бағыттарын анықтайды. Әлеуметтік педагогтың функциялық міндеттеріне төмендегілер ене алады: - мүгедектігі бар адамдар құқықтарын қорғайтын әлеуметтік қорғау ұйымдарымен, қорғаншылық органдарымен, қоғамдық ұйымдармен өзара әрекеттестікті орнату; - баланың мектепшілік және мектептен тыс іс-шараларға, сонымен қатар қосымша білім беру ұйымдарының іс-шараларына қатысуын ұйымдастыру; - ата-аналармен жұмыста көмектесу; - қажетті ақпаратты іздеу, инклюзивті білім беру туралы білімдерді тарату және т.б.

Мүмкіндігі шектеулі бала көбінесе ниеттердің әлсіздігі мен тұрақсыздығымен сипатталады, бұл баланың белсенді әрекет еткісі келмейтіндігімен, бірақ қысқа және жақын мотивацияға бейім екендігімен көрінеді. Тұрақты импульстардың жетіспеушілігімен байланысты ерікті әрекеттердің күшінің әлсіреуі мидың функционалды белсенділігінің төмендеуіне және эмоционалды сфераның тонусының әлсіреуіне байланысты. Демек, импульсивтіліктің оңтайлы деңгейінің айтарлықтай төмендеуі, онсыз ерікті әрекет болмайды. Мүмкіндігі шектеулі бала көбінесе ойластырылған және басталған істі аяқтамайды, ол туралы ұмытады.

Ұжымдағы оқушылардың эмоционалды әл-ауқаты көбінесе оның сыныптастарымен қарым-қатынасына байланысты екені белгілі. Арнайы мектепте оқушылар арасындағы іскерлік және жеке қатынастар жиі сәйкес келеді. И. Г. Еременконың зерттеулерінде мүмкіндігі шектеулі балалар арасындағы жеке қатынастардың ерекшеліктері талданды: жолдас таңдаудың жеткіліксіз және жиі қате мотивациясы, ұжымдағы жағдайына немқұрайлы қарау, қарым-қатынастағы тұрақсыздық. Автор бұл ерекшеліктердің себебін оқушының өзін-өзі тануының төмен деңгейімен, оның әлеуметтік бағытының дамымауымен, оның қызметінің мотивациялық негізінің шектеулілігімен және мінезді қалыптастырудың күрделілігімен түсіндіреді.

Оқушылардың әлеуметтік бейімделу деңгейі туралы айта отырып, іскерлік қарым-қатынастың ерекшеліктері туралы мәселені зерттеу қажет. Бұл мәселе бойынша ең толық ақпарат Е. И. Разуванның зерттеулерінен алынды. Автор мүмкіндігі шектеулі балалар басқалармен қарым-қатынас жасауда қиындықтарға тап болатынын атап өтті. Олардың қарым-қатынаста бастамасы жеткіліксіз. Олар таныс адамдармен оңай байланысқа түседі, бейтаныс адамдармен үлкен қиындықпен. Оқушылар әрдайым ұялады, әдеттен тыс жағдайда қарым-қатынасты тоқтатуға әкелуі мүмкін деп қорқады. Сонымен қатар, балалар алынған ақпаратты талдау және алған білімдерін іс жүзінде қолдану қабілетінің дамымағанын анықтайды.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың толыққанды әлеуметтік бейімделуі олардың моральдық-құқықтық санасы мен құндылық бағдарларының жүйесін қалыптастырмай мүмкін емес. Мүмкіндігі шектеулі балалардағы құндылық бағдарларының ерекшелігі В.В. Воронкова, Н. П. Долгобородова, С. Л. Мирский, А. Н. Смирнова, Ж. И. Шиф және т. б. зерттеулерде қарастырылады[4].

Атап айтқанда, В.В. Воронкова зиятында ақаудың болуы әлеуметтік-нормативтік мінез-құлықты қамтамасыз ету мәселесін шешуді қиындатады, жеке тұлғаның жеке мінез-құлқындағы әлеуметтік ауытқулардың ықтималдығын арттырады; танымдық дамудың бұзылуы мінез-құлықты реттейтін сенімдерді қалыптастыруды қиындатады. Жағдайды түсіне алмау, әрекет пен оның нәтижесі арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды түсіну ақыл-есі кем балалардың мінез-құлқының бұзылуының нақты себебі болып табылады. Эмоциялардың жетілмегендігі, балалардың қарабайыр қажеттіліктерді қанағаттандыруға жеке бағдарлануы, сыни және өзін - өзі сынға алудың төмендеуі, ұсыныстың жоғарылауы, ерік-жігердің дамуындағы бұзылулар-мұның бәрі түзету мектебінің оқушыларын тәрбиелеуді едәуір қиындататын факторлар болып табылады. Тәуелсіздіктің төмендеуі, моторлық қабілетсіздік оқушының басқалардың мазақ ету объектісіне айналуына, оның қадір-қасиетін төмендететін әлеуметтік рөлдерді Орындаушыға айналады. Зияты зақымдалған баланың даму ерекшелігі олардың әлеуметтік-нормативтік мінез-құлқын тәрбиелеу процесін қиындатады[5].

Ерте балалық шақтан бастап "ЕББҚ" бар балалар өздерінің сыртқы келбетін, басқалардың ақыл-ой қабілеттерін бағалауға тап болады, бұл олардың бойында "кемшілік кешенін" қалыптастыруға әкеледі, бұл оқшаулануда көрінеді және жасырын депрессияға әкеледі[3].

Олар үлкейген сайын "қарапайым" балалармен салыстырғанда олардың өмірлік мүмкіндіктерінің деңгейі төмендегенін түсіне бастайды. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалаудың шамадан тыс төмендеуі, әлеуметтік пассивтілік қалыптасады, белсенді өмір сүру кеңістігі тарылады.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар барлық балалар бір-бірінен қарым-қатынасқа түсу ерекшелігімен, тәртібімен, академиялық дағдыларының даму деңгеймен, когнитивтік қабілеттерімен және т.б. ерекшеленеді. Бүтін интеллектке ие балалар жалпы білім беру және арнайы оқу бағдарламаларымен және жоспарларымен білім алады. Балаларға тиімді көмектесу үшін, олардың қиындықтарына сәйкес жеке даму бағдарламаларын құру үшін жеке бағдарламаларды жасақтау әдістерін, амалдарын білу тиіс. Бұл өз алдына балаға білім алуда қазіргі кезде бар қиындықтарды ғана емес, алдағы уақытта орын алуы мүмкін қиындықтарды да еңсере білуге көмектеседі. Сонымен қатар тиімділігі дәлелденген әдістемелерді үнемі зерттеген жөн. Мұндай тәсіл «балаларды нәтижеге жетелеуге» қарсы қойылған, себебі көмектің мақсаты жеке білімдер мен дағдыларды иелену емес, «оқи білуді» қалыптастыру болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтендіру мәселесі балаларды мақсатты педагогикалық қолдауға, олардың өмірінің әртүрлі формаларында әлеуетін ашуға тікелей байланысты. Егер әлеуметтену нәтижесінде балаларда айналадағы адамдармен нәтижелі қарым-қатынас жасау дағдылары қалыптасатын болса, онда біз басты мақсатқа қол жеткіздік: оларды қоғамдағы өмірге, тез өзгеретін және тұрақсыз әлемге бейімдеу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мудрик, А.В. Социальная педагогика. / А.В. Мудрик. – М., 2012 - 378 с
2. Шилова М.И. Социализация и воспитание личности школьника в педагогическом процессе: Учебное пособие: Изд. второе, переработанное и дополненное. – Красноярск: РИО КГПУ, 2012. - 218 с.
3. Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 258 б.
4. Специальная педагогика [Текст] : учеб.пособие для пед.вузов / под ред.Н.М.Назаровой. – 8-е изд., испр.. – М.: Академия, 2012 – 400 с.
5. Специальная (коррекционная) педагогика. [Текст]: учеб.пособие для вузов / под ред. В.И. Селиверстова. – М.: ВЛАДОС, 2010 - 318 с.